

“NAMIS HÁM NAĞAYBIL” (PRIDE AND PREJUDICE) ROMANINDAĞI IRONIYALIQ BIRLIKLERDİN SINTAKSISLIK–SEMANTIKALIQ ANALIZI

Baymuratova Sarbinaz Maxsetovna
Qaraqalpaq mámleketlik universiteti
<https://doi.org/10.5281/zenodo.20485838>

Annotaciya. Bul maqalada Jeyn Awstenniń “Pride and Prejudice” (“Namis hám nağaybil”) romanındaǵı ironikalıq birliklerdiń sintaktikalıq-semantikalıq ózgeshelikleri tallanadı. Izertlewde ironiyanıń grammatikalıq, leksikalıq hám pragmatikalıq qurallar arqalı bildiriliwi hám jasırın mánis payda etiw mexanizmleri kórip shıǵıladı. Shıǵarmada inversiya, ellipsis, parallelizm, modal konstrukciyalar, ritorikalıq sorawlar hám ekspressiv sintaksislik strukturalar ironikalıq effekt jaratıwda áhmiyetli qural sıpatında kórinwi anıqlanǵan. Sonday-aq, J. Awsten dialoglarında sintaksis hám pragmatikanıń óz-ara integraciyası arqalı sociallıq satira hám jasırın bahalaw strategiyaları júzege keliwi tiykarlap beriledi. Izertlew nátiyjeleri ironiyanı kóp qatlamlı diskursivlik qubılıs sıpatında úyreniwde sintaksislik-semantikalıq qatnas nátiyjeli ekenligin kórsetedi.

Gilt sózler: ironiya, sintaktikalıq analiz, semantikalıq analiz, pragmatika, inversiya, ellipsis, parallelizm, modal konstrukciya, ritorikalıq soraw, jasırın máni, sociallıq satira.

Ironiya inglis kórkem diskursında kóp qatlamlı semantikalıq birlik bolıp, ol sintaksislik, leksikalıq hám pragmatikalıq qurallar arqalı implicit máni payda etedi. Bunda logikalıq konstrukciya menen psixologiyalıq maqset ortasındaǵı qarama-qarsılıq ironiyanıń pragmatikalıq kúshin belgileydi. Tańlanǵan korpus – J. Awstenniń *Pride and Prejudice* romanı - ironiyanıń sintaksislik inversiya, retrospektivlik bahalaw, pseudo-pitch, pragmatikalıq implikatura sıyaqlı mexanizmler arqalı verballasıwın anıq kórsetedi. Langendoen ironiyanı “*covert propositional act, masked by direct speech forms*”, deb táriyiplegen, yaǵnıy ironiyalıq mazmun ústúrtin sintaksis ishine jasırıladı. Atap ótilgen qatnas romanda kóplegen misallar menen tastıyqlanadı.

Birlemshi ózgeshelik sıpatında, ironiyanıń grammatikalıq struktura arqalı beriliwi itibarǵa alıw orınlı bolıp esaplanadı. Máselen, romannıń tanımalı kirisiw gápindegi “*It is a truth universally acknowledged...*” konstrukciyası passiv forma hám universalıq kvantor járdeminde ironiyalıq “haqıyqat” sıpatında súwretlengen. Bul “haqıyqattıń” ózi bolsa ádebiy stilizaciyada kúlkili bolıp kórinedi. Bul jaǵday G. Leech tárepinen ironiyanıń “mock presupposition” arqalı qalıplesiwi menen táriyiplenedi – gáp sintaksisi bolsa *haqıyqıy bilim* sıpatında berilgen, degen menen semantikalıq tárepten uyalıwǵa tiykarlanǵan bolıp esaplanadı. Ilimpazlardıń pikirlerin ulıwmalastırıp, bunda grammatikalıq universalizaciya arqalı “jalǵan haqıyqat” súwretlengen.

Romandaǵı ironiyalıq birlikler kóbirek pragmatikalıq implikatura tiykarında qurıladı. D. Sperber hám D. Wilson ironiyanı “relevance violation” arqalı payda bolatuǵın semantikalıq qubılıs, dep analiz etiledi. Bunıń anıq mısoli – Mr. Bennettiń “*You want to tell me, and I have no objection to hearing it*” qatarları. Gáp sintaksislik tárepten múlayımlıq, biraq pragmatikalıq tárepten *jasırın házil hám astarlı sóylewdi* bildiredi.

Ironiyanı verballastırıwshı leksikalıq birlikler hám kórkem tekstta áhmiyetli orın iyeleydi. Jazayeri ironiyanı “*lexical camouflage*” dep ataydı, ironiyalıq sóz tańlaw arqalı semantikalıq kontrast payda bolıwın atap ótedi. Romandaǵı “*poor nerves*”, “*most delightful prospect*”, “*excellent match*” kibi birliklerde leksikalıq emotivlik hám irreal baha bar ekenligi anıq. Bul qubılıs pragmatikalıq maydonda kommunikativlik niyetti yasırıwǵa xızmet etedi.

Ironiyanıń sintaksislik modeli kóbirek inversiya, elliptikalıq gáp, dialogiyalıq parallelizm tiykarında qurıladı. Myers “irony often requires syntactic shifts to unfold its dual meaning” dep jazadı. Mr. Bennettiń “*I have high respect for your nerves. They are my old friends.*” degen gapinde paralel strukturalı sintaksis penen metaforalıq astarlı sóylew ushrasadı. Bunda “friends” sózi semantikalıq beyimlesiw emes, bálkim neurotic repetition mánesin ańlatadı – yaǵnıy metafora ironiyaǵa xızmet etpekte.

Sintaksislik parametrler sisteması, J.Awsten ironiyanın analiz etiwde tuwrıdan-tuwrı qollaw múmkin. Hár bir parametr ushın táriyip, kriteriya, roman mısallarına qalay identifikacijalanıwı hám ironiyalıq funkciyası kórsetilgen. Ironiyanıń sintaksislik quramı tekstte máni kontrastın jasırın formada payda bolıwınıń eń áhmiyetli lingvistikalıq quralı bolıp esaplanadı. J.Austen dialogında ironiyalıq effekt kóbinshe strukturalıq kontrast, intensivlikti páseytiriwshi yamasa asırıwshi sintaksislik manipulyaciya, intonacialıq orın almasıw arqalı payda boladı. Inzertlewde ironiyalıq birliklerdiń sintaksislik modelleri támendegishe klasifikaciya tiykarında analiz etedi.

1. Inversiya (word order inversion): Gápte dástúriy SVO tártibiniń buzılıwı arqalı bahalaw, astarlaw yamasa jasırın sındı kúsheytiriw. Kriteriyalar haqqında aytqanda normal tártiptiń ózgeriwi (Baslawısh–Bayanlawısh almasıwı), emfatikalıq orın kúsheyiwi, erkin yamasa qosımsha gápte kontrast poziciya payda etiw. Mısal: “*Such a charming man he is!*” (sintaksislik inversiya bahalawshı sózdiń astarlaw mazmun-mánisin kúsheytiredi). Bul ironiyalıq funkciya unamlı kórinistegi bahanı unamsız konnotaciya menen usınıs etedi, jáne dialogta “artıqsha maqtaw”dıń jasalma ekenin ashıp beriledi.

2. Ellipsis (qısqartırılǵan sintaksislik struktura): Gáp bólekleriniń túsiriliwi nátiyjesinde payda bolǵan sintaksislik boslıq ironiyanı kúsheytiredi, sebebi oqıwshı mazmundı ózi toltıradı. Kriteriyalarda misal keltirse, subyekt yamasa predikattıń arnawlı taslap ketiliwi, pragmatikalıq presuppoziciya arqalı mánini oqıwshı tárepinen tolıqtırılıwı, dialogta astarlı sóylew yamasa uyaltırw kúsheytiriwi beriledi. Mısal: “*Indeed?*”, “*So very generous of him...*” (predikat joq, bahalaw ironiyalıq). Ironiyalıq funkciyası bolsa, jasırın baha yamasa gúmandı kórsetiw, dialogta “gápti aytpastan aytıw” usulın jaratıw.

3. Parallelizm (syntactic parallelism): Birdey sintaksislik strukturalardıń tákrarı arqalı qaharman dialogındaǵı artıqsha dramatizaciya, bórttiriw yamasa uyaltırw súwretlenedi. Bunda struktura parallel takrarlanadı (NP+VP / Adj+Adj / Clause+Clause), parallel qurılmalar semantikalıq kontrasttı jasırın payda etedi kriteriyaları boladı. Mısal: “*How happy, how delightful, how fortunate we are!*” (sırtqı “quwanış” artında astarlaw boladı). Ironiyalıq funkciyalar qaharmannıń ishki qorqıw, qáweter yamasa úmitsizligin jasırw, artıqsha emfatika arqalı uyaltırw payda boladı.

4. Modal konstrukciyalar (epistemic & deontic modality): Modal feyiller yamasa modal birlikler arqalı qaharman real jaǵdaydı jumsartıp, bahanı astarlaw menen súwretlenedi. Kriteriyalarda *must, should, might, could, ought to* sıyaqlı modallar bahalaw mánesi menen qosıladı, “epistemic modality” qaharmannıń uyalıwı sózsiz ańlatıladı. Mısal: “*He must be a very agreeable gentleman indeed.*” (“must” bunda tastıyıqlaw emes, jumsaq túrde uyaltırw). Ironiyalıq funkciyası haqqında aytqanda, unamlı ańlatıwshı modaldıń unamsız baha beriwi, anıq emeslikti arnawlı kúsheytiriw bolıp esaplanadı.

5. Ritorikalıq sorawlar (pseudo-questions): soraw formalı bolıp, original juwap talap etilmeydi; maqset – bahalawshı jasırın beriwi. Kriteriyalar sorawda real informacijalıq uyaltırılmaydı, qaharmannıń ishki múnásiybetin bildiriledi, jáne juwap presuppoziciya arqalı belgili bolıp esaplanadı. Mısal: “*Is he not the most accomplished man you ever saw?*” (unamlı forma –

unamsız maqset). Ironiyalıq funkciyada bahanı asırıp kórsetiw arqalı astarlawdı jaratıw hám jasalma hayran qalıw táriyipi arqalı unamsız húkim beriw.

6. Ekspressiv sintaksislik strukturalar (exclamatory constructions): Oy-sezim formasındaǵı sintaksislik qurılmalar (What-structures, so-structures) ironiyalıq effektı kúsheytiriw ushın isletiledi. Mısal: *“What a fine thing for our girls!”* Funkciya bolsa, sırtqı “quwanış”tıń originalında sın pikirdi kórsetedi, bahalawdı eskertiw arqalı ózgertiriw kiredi.

7. Sintaksislik mániniń páseyiwi yamasa kóteriliwi (syntactic irony scaling): Sintaksislik qurılma arqalı mániniń páseytiriwi yamasa asırılıwı kórsetiledi (hyperbolic syntax). Mısal: *“A little unsocial, perhaps; but exceedingly rich.”* (sintaksislik kontrast – uyaltırıw). Sociallıq statustı artıqsha kórsetiw hám xarakterdiń astarlı bahasın beriw sıyaqlı funkciyalardı atqaradı.

Áyne sol waqıtta ironiyalıq konstrukciyalar intensivlik faktorı leksikalıq birlikler járdeminde hám qalıpleseı. L.Hutcheon ironiyalıq “discursive exaggeration for implicit contradiction” formasında súwretlenedi. Máselen: *“What a fine thing for our girls!”* – artıqsha tekst ishindegi tekstti anıqlaw arqalı haqıyqıy emociyanıń maqsedin jasırılıwǵa boladı. Bunda ironiyalıq semantikalıq yadrosı *bazarǵa shıqqan zat* sıyaqlı analiz etiledi – yaǵnıy qızlar = ekonomikalıq resurs. Bunday jaǵdayǵa mısal: *“A single man in possession of a good fortune, must be in want of a wife.”* Bul ulıwmalıq gáp bolıp, maǵlıwmat ushın xabar. **Tekst ishindegi tekstta (ekzegenciya)** ironiyalıq stereotip, hayal-qızlardıń sociallıq jaǵdayı sıǵa alınadı, nikah bazar mexanizmi súwretlenbekte hám avtor til birliǵi ironiyadan sociallıq satira ushın paydalanǵan.

Pragmatikalıq aspektte ironiyalıq intensivlikten kontrast principini arqalı analiz etiw múmkin. S.Olkhovik pikirine kóre, *“ironiyada gáptiń mazmunı sóylew sharayátında kerisinshe qabıl etiledi”*. Bul qatnas penen Mr. Bennettiń jasalma qızıǵıwshılıq qatnası jaqsı sáykes keledi: *“Is that his design in settling here?”* – ol hayalınıń sózlerin házil sıpatında qabıl etetuǵın rolǵa kirip, negizinde semantikalıq kúlkili mazmun jaratadı.

Ilmiy kózqarastan ironiyalıq syntax penen semantika hám pragmatikanıń integraciyasında analiz etiw zárúr. Ironiyalıq sóz, R.Oostendorp sózine tiykarlanıp aytqanda, *“layered discourse in which real and unreal intentions collide”*. Bul bolsa romanda ironiyalıq birlikler grammatikalıq sanalı strategiya arqalı qalıpleseı. Bunıń ushın dialogtaǵı sáwbet modeli, intonaciyalıq túrtki, ironiyalıq qospa gápler, pseudo-sorawlar sıyaqlı grammatika-pragmatikalıq qurallardıń roli júdá áhmiyetli esaplanadı.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Langendoen D. On the Logic of Irony. — Cambridge Press, 2016. — 229 p.
2. Leech G. Principles of Pragmatics. — London: Routledge, 1983. — 82 p.
3. Jazayeri M. Lexical Mechanisms of Irony. // Journal of Pragmatics. — 2018. — №22. — 57 p.
4. Myers T. Syntax and Irony: Structural Dynamics. — Linguistic Studies, 2014. — 114 p.
5. Ольховик С. Прагматика иронии в современном дискурсе. — Москва: Либроком, 2019. — 75 с